INFLUENŢA NEOGREACĂ ASUPRA LEXICULUI ROMÂNEI VECHI. PROBLEME METODOLOGICE

L'INFLUENCE DU NEOGREC SUR LE LEXIQUE DU ROUMAIN ANCIEN
PROBLEMES METHODOLOGIQUES

(Résumé)

Cette étude met en évidence des problèmes méthodologiques de la recherche sur les mots du roumain ancien (XVIe – XVIIIe siècles) empruntés au grec. L'auteur remet en question l'utilité des critères extralinguistiques pour établir les étapes de l'influence grecque sur le roumain ancien et propose de dresser l'inventaire des emprunts au grec à partir notamment des écrits historiques, juridiques et administratifs. Pour évaluer le poids de cette influence, il est nécessaire d'étudier les emprunts au grec en parallèle avec les emprunts pour lesquels les lexicographes proposent une étymologie multiple et de poursuivre le travail d'édition des textes roumains du XVIIIe siècle.

Cuvinte-cheie: greacă, română veche, împrumut, texte istorice, texte juridice, texte administrative, etimologie multiplă.

Mots-clés : grec, roumain ancien, emprunt, textes historiques, textes juridiques, textes administratifs, étymologie multiple.

Ne propunem să discutăm aici o serie de probleme, cu precădere metodologice, cu care ne-am confruntat studiind influenţa neogreacă asupra limbii române vechi, cercetare inclusă într-o lucrare mai amplă, dedicată *Lexicului românei vechi*, la rândul său parte a volumului al II-lea al *Tratatului de istorie a limbii române*[1].

[1] Volumul al doilea al *Tratatului de istorie a limbii române*, lucrare fundamentală a Academiei Române, coordonat de Al. Mareş, tratează istoria românei vechi.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

Pentru o bună înţelegere a acestora, se impun câteva precizări preliminare, privind două sintagme-cheie ale lucrării, anume „influenţa neogreacă” şi „epoca veche a limbii române”.

1. Influenţa neogreacă reprezintă, cronologic, a treia şi ultimă etapă a influenţei greceşti asupra limbii române. Este precedată de influenţa pe care mai întâi greaca veche şi apoi greaca medie sau bizantină le-au exercitat asupra latinei dunărene, respectiv asupra românei, până în secolul al VI-lea, respectiv în secolele al VII-lea – al XV-lea (Densusianu 1901: 198-199, 357-361; Marmeliuc 1959; Mihăescu 1966; Peţan 2001a, b, c). Influenţa neogreacă se exercită din secolul al XVI-lea, iar investigaţiile asupra lexicului românei moderne au aratat că se încheie în veacul al XIX-lea. Cei care s-au ocupat de influenţa greacă în această epocă au delimitat, de regulă, două perioade: cea prefanariotă şi cea fanariotă, distingându-le, aşadar, în funcţie de schimbările politice survenite în spaţiul unde se vorbea româneşte, nu pe baza unor argumente decurgând din istoria limbii[2].

Epoca românei vechi este considerată perioada care se întinde de la începutul veacului al XVI-lea, când apar primele texte româneşti, atât traduceri, cât şi originale, până spre sfârşitul veacului al XVIII-lea, mai exact până în jurul anului 1780, când se încheie primul proces de unificare a românei literare (Gheţie 1975: 425-430; 1987). În lucrarea de sinteză consacrată istoriei românei literare în epoca veche, lexicul românesc, implicit cel de provenienţă neogreacă, este discutat din perspectiva celor două etape delimitate în cadrul evoluţiei vechii române literare: prima se întinde din secolul al XVI-lea până la 1640, când se reia tipărirea cărţii româneşti, întrerupte în 1589, an în care s-a tipărit *Psaltirea slavo-română* a lui Şerban Coresi; a doua acoperă intervalul de la 1640 până la sfârşitul epocii vechi, adică până la 1780 (Gheţie 1997: 175-208, 377-420). Termenii de origine neogreacă sunt, aşadar, încă o dată analizaţi din perspectiva unor criterii mai generale, care, de această dată, nu au la bază istoria politică, ci istoria culturală, în speţă reluarea tiparului în limba română.

2. Analiza termenilor de origine neogreacă din româna veche din perspectiva perioadei în care ei cunosc primele atestări în limbă arată însă că studierea lor în funcţie de evenimente politice sau culturale nu este neapărat relevantă. Astfel, în secolul al XVI-lea, termenii pătrunşi în română din neogreacă sunt relativ puţin numeroşi, în comparaţie cu termenii care, în aceeaşi perioadă, provin din slavonă sau care se explică prin etimon greco-slav[3], precum *casie*

[2] Avem în vedere în special studiul lui George Murnu (1894) şi lucrarea fundamentală a lui L. Gáldi (1939). Vezi, de asemenea, Densusianu (1938: 543-549); Brad Chisacoff (2012).

[3] Pentru termenii cu etimologie multiplă, vezi în special *infra*, **3**.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

(< sl. *kásia*, ngr. *κασία*) „scorţişoară” (PH, 38^{v}); *catismă* (< sl. *kathisma,* ngr. *κάθισμα*) „diviziune a psaltirii” (PH, 59^{v}); *discos* (< sl. *diskosŭ*, ngr. *δίσκος*) „taler de aur sau de argint pe care se pune agneţul” (1588, DÎ, 163, 5^{r}); *efod (efud)* (< sl. *efodu*, *efudu*, ngr. *ἐφώδ*, *ἐφούδ*) „(la evrei) veşmânt al marelui preot” (PO, 312) etc.

Termenii cu etimon unic, neogrec, prezenţi în texte de secolul al XVI-lea desemnează mai ales *realia* şi se referă la pietre preţioase (*amatie*, *iaspie*, *onihion*, *smaragd*, *(to)pazie*), la plante sau produse din plante (*bdelion* „varietate de răşină parfumată”, *nardos* „balsam, nard”, *rodie* „fruct al rodiului”, *sicomoriu* „smochin”), la regnul animal (*aelin* „pasăre fabuloasă”, *leocorn* „rinocer”, *pinara* „cârtiţă”) sau la monede (*drahm(ă)*). Cercetarea clasei semantice a pietrelor preţioase arată că, exceptând câteva situaţii, cei mai mulţi dintre ei continuă să fie folosiţi şi în veacul al XVII-lea. Ca şi în secolul al XVI-lea, aceştia sunt prezenţi în traduceri ale *Bibliei*: în *Noul Testament* din 1648, în *Biblia* de la Bucureşti din 1688 şi în unele cărţi ale acesteia conservate în ms. rom. 4389 de la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti şi în ms. rom. 45 de la Biblioteca Academiei Române din Cluj, datând din perioada 1665–1672, respectiv 1683–1686[4]. Specific veacului al XVII-lea este însă faptul că ei apar şi în traduceri ale altor texte religioase şi încep să fie utilizaţi şi în scrieri juridice, precum *Pravila* din 1652, sau moralizatoare, precum *Floarea darurilor*. Iată aceste exemple: *ahatis*[5] (< ngr. *ἀχάτης*) „agat” (Prav. 1652, 607; ms. 4389, ap. BB^{2}, II, 35; BB, 59; ms. 45, ap. BB^{2}, II, 35); *amatie* (*amatis*) (< ngr. *ἀμέθιστος*) „ametist” (PO, 272, 311); *ametistos* (< ngr. *ἀμέθυστος*) „ametist” (ms. 4389, ap. BB^{2}, II, 35; BB, 59; ms. 45, ap. BB^{2}, II, 35); *iaspie* (*iaspis*) (< ngr. *ἴασπις*) „varietate de onix; iasp” (PO, 272, 311; NT, 306^{v}; CÎ, 88^{r}); *lighirion*[6] (< ngr. *λυγκύριον*) „opal, chihlimbar” (ms. 45, ap. BB^{2}, II, 36; BB, 59; ms. 4389, ap. BB^{2}, II, 36); *onih(ion)* (*oni(c)hinos*, *onifinos*, *onifiros*) (< ngr. *ὀνύχινος* „făcut din onix”) „onix” (PO, 16, 260, 272; Prav. 1652, 607; ms. 45 Cluj, ap. BB^{2}, II, 36; BB, 59; 68; 374; ms. 4389 Cluj, ap. BB^{2}, II, 36); *sardion* (< ngr. *σάρδόνιος*, *σαρδονύξ*) „piatră preţioasă” (Prav. 1652, 607[7];

[4] Pentru o analiză a acestei clase semantice, pe baza unui corpus alcătuit din traducerile biblice, vezi Nicolae 2013.

[5] Variantele *acates* şi *acatie*, prezente în PO, 272, 311, par a fi împrumutate din latină; vezi Densusianu 1938: 543; Nicolae 2013: 144.

[6] Varianta *ligurie*, prezentă în PO, 272, 311, are ca etimon lat. *ligurius*; vezi BB^{2}, II, p. 36.

[7] Gáldi (1939: 247) face trimitere, prin intermediarul unei alte lucrări, la acest pasaj din *Îndreptarea legii* din 1652, dar consideră că textul pravilistului ar data din jurul anului 1700.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

ms. 45, ms. 4389, ap. BB[2], II, 37; BB, 59)[8]; *smaragd* (*smaracdie*, *smeragdie*, *smarand*, *zmaragd*, *zmărand*) (< ngr. *σμάραγδος*) „smarald" (PO, 271, 311; NT 306[v], 319[v]; Prav. 1652, 605; CÎ, 83[v]; DVS, sept., 27[r]; BB, 59; 1780, UR., XI, 249); *topaz* (*(to)pazie*, *topazion*, *topozion)* (< ngr. *τοπάζιον*) „topaz" (PV, 28[r]; CP, 242[v]; PO, 271, 311; Prav. 1652, 606; ms. 4389, ap. BB[2], II, 38; CÎ, 90[v]; DPV, 279; BB, 59; ms. 45, ap. BB[2], II, 38; *Floarea darurilor*, 1693, 56[v]/7; ap. DLR).

Tot din secolul al XVI-lea, termenii de origine neogreacă denumesc, ocazional, şi obiecte liturgice. Ei vor continua să fie utilizaţi şi în veacurile următoare, uneori cu sensuri diferite: *căţie* „cădelniţă" (1588, DÎ, 163, 5[r]; CÎ, 3[r], 25[v]); *penticostar(ion)* (1588, DÎ 164, 5[v]; 1694, GCR I, 312) „carte de cult, cuprinzând rânduielile slujbelor dintre Paşti şi Rusalii"; *praxiu* (*praxeu*) „carte de cult care cuprinde faptele şi scrierile apostolilor" (CC[1], 247[r]; 1588, DÎ, 164, 5[v]; Lit. 1679, 243; 1780, ISD XIII, 160); *tămâie* (TL, 3[r], 110[v]; PO, 283; Caz. V, 355; 1741, Ur., XII, 272); *tetrapod* (*tratapod*) (< ngr. *τετράποδος*) „piedestal cu patru picioare, pe care se pun icoane în biserică" (1588, DÎ, 164, 6[v]; 1713, ap. Chivu 2013: 191; Let. C, 110; PIst., 467; 1756, ap. Chivu 2013: 191); *tâmbar(iu*) (*tambar*, *tămbar*) (< ngr. *ταμπάριον*) „manta (a unui prelat)" (TL, 230[v]; PO, 174; NT 99[v]; DVS, sept., 7[r]; 1696, ISD VII, 213; 1721, ISD XVI 375).

Sunt atestate şi cuvinte care desemnează diverse funcţii sau ocupaţii, dintre care doar unele par a fi fost folosite şi în veacurile următoare: *duhtor* (< ngr. *ντόχτορας*) „doctor" (1600; DÎ, 146, 245[r]); *gărdinar* (< ngr. *γκαρδινάλιος*) „cardinal" (1600, DÎ, 135, 249[r]); *naftic* (< ngr. *ναυτικός*) „corăbier" (CV, 43[v]); *proegumen* (*proigumen*) (< ngr. *προηγούμενος*) „călugăr care a avut funcţia de egumen, ajutor de egumen" (1593, ap. TDRG, s.v.; 1644, GCR I, 111; CPVS, 102[v]; 1752, Ur., X, 187).

În secolul al XVII-lea, numărul termenilor împrumutaţi din neogreacă cunoaşte o creştere semnificativă. O contribuţie importantă în acest sens continuă să aibă traducerea de cărţi religioase, precum cea a *Noului Testament* de la Bălgrad şi a *Bibliei* de la Bucureşti, dar şi opera mitropolitului Dosoftei. Categoriile semantice deja constituite în secolul anterior se îmbogăţesc în veacul al XVII-lea.

În continuare, termeni privind regnul mineral apar în limbă mai ales graţie traducerilor religioase: *ilectru* (< ngr. *ἤλεκτρον*) „chihlimbar" (DVS, oct., 40[r]); *parin* (< ngr. *πάρινον* „construit cu marmură de Paros") „marmură" (BB, 355);

[8] Termenul apărea sub formele *şardie*, respectiv *sardonie*, şi în PO, 271, 311; acestea au fost explicate printr-un etimon maghiar, respectiv, latin; vezi Nicolae 2013: 138-139.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

smirit (< ngr. *σμυρίς*) „şmirghel” (BB, 381); *verilion* (*virilion*, *virilos*) (< mgr. *βηρύλλιον*) „nume al unei pietre preţioase, beril” (NT 319; Prav. 1652, 607; CÎ, 89^{r}; ms. 4389, ap. BB^{2}, II, 38; BB, 68; ms. 45, ap. BB^{2}, II, 38).

Clasa semantică a profesiilor şi a funcţiilor administrative se consolidează, la rândul său, cei mai mulţi termeni de origine neogreacă găsindu-şi primele atestări în textele mitropolitului Dosoftei. Iată câteva exemple de termeni care par specifici *Vieţilor sfinţilor*: *ecdicon* (< *ἔκδικος* „cetăţean însărcinat să apere interesele unui municipiu”) „judecător” (DVS, dec., 225^{v}); *mâniac* (< *μανιακός*) „scamator, măscărici” (DVS, 14 apr., ap. TDRG, s.v.); *protoasicrit* (< *πρωτο* + *ασύκριτος*) „persoană care ocupă cel mai înalt grad într-o ierarhie” (DVS, ian., 22^{v}); *singlitic* (< *συγκλητικός*) „senator” (DVS, oct., 70^{v}); *tecton* (< *τέκτων*) „lemnar, dulgher” (DVS, nov., 102^{r}). Anumiţi termeni împrumutaţi din neogreacă denumind profesii sau funcţii administrative şi care par a cunoaşte cea mai veche atestare la Dosoftei sunt utilizaţi şi în alte texte, adesea datând din secolul al XVIII-lea: *didascal(ă)* (< ngr. *διδάσκαλος*) „dascăl, institutor, preceptor” (DVS, dec., 195^{v}; Lit. 1679, 27; CII, 35^{r}, 71^{v}); *eparh* (< ngr. *ἔπαρχος*) „guvernator al unui oraş, al unei provincii” (DVS, oct., 86^{v}; Min. 1776, 24^{r}).

Aceste observaţii evidenţiază existenţa unor direcţii culturale care subîntind şi orientează împrumuturile din neogreacă în româna veche. Deşi traducerile de texte religioase sunt un tip de texte prin care pătrund astfel de termeni, aceştia nu se referă cu precădere la aspecte ale vieţii religioase, ci la *realia* din alte domenii ale culturii. Traducerile religioase cuprind cuvinte cu origine neogreacă care desemnează obiecte de cult abia din veacul al XVII-lea, căci în secolul anterior acestea sunt prezente mai ales în documentele originale, care consemnează, de altfel, numeroase împrumuturi din neogreacă de-a lungul întregii perioade studiate.

Interesul pentru traducerea şi scrierea de lucrări istorice reprezintă, de asemenea, o sursă importantă de pătrundere a termenilor de origine neogreacă în română şi de transmitere a acestora. Cronologia termenilor din neogreacă intraţi prin lucrările istorice diferă de cea a termenilor intraţi prin lucrările religioase, având drept limită inferioară prima jumătate a veacului al XVII- lea, de când datează *Cronograful* tradus de călugărul Moxa şi versiunea românească a *Istoriilor* lui Herodot[9].

În plus, după primul sfert al veacului al XVII-lea, pravilele încep să cuprindă o serie de termeni împrumutaţi din neogreacă, mulţi din sfera

[9] Aceasta este conservată într-o copie datând de la începutul secolului al XIX-lea (Iorga 1909: III).

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

juridico-administrativă[10], aşa cum arată exemplele următoare: *amfitalis* (< ngr. *ἀμφιθαλής*) „frate bun (din aceiaşi părinţi)” (Prav. 1652, 270); *eterotalis* (< ngr. *ἑθεροθαλής*) „frate vitreg” (Prav. 1652, 270); *nomofilax* (< ngr. *νομοφύλαξ*) „păzitor al legii” (EPrav., 679); *sinalagmă* (< ngr. *συνάλλαγμα*) „schimbare a vânzării şi cumpărării unui bun imobil” (1775, ap. Prav. 1780, 182); *trimirie* (< ngr. *τριμοιρία*) „a treia parte din averea decedatului, lăsată pentru pomenirea sufletului” (Prav. 1780, 102).

Datele prezentate arată că există nişte direcţii culturale care subîntind şi orientează împrumuturile din neogreacă în româna veche. Ca urmare, cercetarea acestor neologisme în funcţie de perioada prefanariotă şi fanariotă ar trebui evitată, întrucât analiza textelor arată că, la instalarea domnilor fanarioţi, termenii de origine neogreacă erau numeroşi, diferiţi din punct de vedere semantic şi difuzaţi în scrieri diverse din punct de vedere tipologic (documente, texte religioase, istorice, administrative sau la anumiţi autori). De asemenea, nici studierea termenilor de origine neogreacă urmărind cele două subperioade ale românei literare vechi nu ajută la mai buna cunoaştere a acestei influenţe asupra lexicului românesc.

3. Una dintre problemele principale ale cercetării împrumuturilor din neogreacă în româna veche o reprezintă inventarierea acestora. Dificultatea constituirii corpusului de termeni decurge, pe de o parte, din existenţa unui număr mare de neologisme utilizate în epoca veche a românei, despre care s-a considerat că ar avea o etimologie multiplă[11].

Astfel, un etimon grec a fost evocat pentru numeroase neologisme ale românei vechi, despre care s-a considerat că ar avea o etimologie multiplă. Despre multe împrumuturi s-a considerat că ar avea o etimologie greco-slavă; dintre acestea, am menţionat deja câteva exemple precum *casie*; *catismă*; *discos*; *efod (efud)* (*supra*, 2).

Pentru numeroase cuvinte s-a propus o etimologie greco-latină; dintre acestea, amintim aici: *dafin* (< lat. *daphinus*, ngr. *δάφνή*) (FN, 98; cca 1750, GCR II, 66); *delfin* (< ngr. *δελφίνι*, lat. *delphinus*) (DVS, oct., 66^{v}; CII, 27^{v}; Min. 1776, 92^{v}); *laringă* (< lat. *larinx*, gr. *λάρυνξ*) „gâtlej” (CII, 135^{v}); *mur* (< lat. *morus*; cf. ngr. *μορέα*) „sicomor” (NT 93^{r}; DPV, 178); *orfanotrofie (orfanotrofeu, orfanotrofion)* (< ngr. *ὀρφανοτροφεῖον*, lat. *orphanotrophium*) „orfelinat, azil” (DVS, dec., 248^{r}; CH, 73); *patrichie (patrichie)* (< ngr. *πατρίδα*, lat. *patricius*) „patriciu” (DVS, dec., 226^{v}; BB, Prefaţă 7; Min. 1776, 119^{v}); *pelican* (*pelecan*) (< ngr. *πελεκαύ*, lat. *pelecanus*) (DPV, 229; BB, 414;

[10] Pentru studii diacronice asupra terminologiei juridico-administrative româneşti, vezi în special Saramandu 1986; Agache 2013.

[11] Pentru acest concept, unanim adoptat de cercetătorii care au studiat lexicul românesc, vezi Graur (1950).

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

CII, 16[v]); *piramidă* (< ngr. πυραμίς, πυραμίς, lat. *pyramis*) „mormânt al unui faraon” (BB, Prefaţă, 8; CII, 12[r]); *pompă* (*pombă*) (< lat. *pompa*, ngr. πομπή) „ansamblu de manifestări fastuoase” (BB, Prefaţă, 8; Ist. Ţ.R., 35; PIst., 398; R. Greceanu, ap. GCR I, 334); *ze(p)fir* (< ngr. ζέφυρος, lat. *zephyrus*) (DVS, dec., 193[r]; CII, 105[v]) etc.

Mai puţin numeroşi sunt termenii pentru care s-a propus o etimologie greco-turcă: *lef(t)* (< ngr. λεφτόν, tc. *lef*, ap. DLR, sv.; cf. < tc. *lef*, ap. Suciu 2010: 454) „obiect de podoabă, mai ales în formă de medalion” (1594, DÎ, 194, 13[v]; NL, 213; 1778, ISD, XII, 97); *marafet* (< ngr. μαραφέτι, tc. *marifet*) „procedeu, mijloc” (1776, Ur., XIX, 346); *me(n)zil (mezâl)* (< tc. *menzil*; ngr. μενζίλι, ap. Gheţie 1997: 400; cf. < tc. *menzil*, ap. DLR, s.v., Suciu 2010: 496-497) 1. „poştă” (NL, 67); 2. „diligenţă” (NL, 203); 3. „staţie poştală” (GCond., 4[r]); *palaşcă* (< tc. *palaska*, ngr. παλάσκα, ap. Şăineanu 1900: 93; DLR, s.v.; cf. < tc. *palaska*, ap. Suciu 2010: 565) „cartuşieră” (1769, DLR, s.v.) etc.

În sfârşit, foarte numeroşi sunt termenii cu etimologie multiplă, pentru care, alături de etimonul neogrec, este amintit cel puţin un etimon latin sau romanic. Astfel de cuvinte, atestate în epoca veche până în 1760, sunt frecvent inventariate în *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice* publicat în 1992 (DÎLR, *passim*), dar şi în recentele lucrări consacrate de N. A. Ursu şi Despina Ursu împrumuturilor neologice româneşti în perioada 1760–1780 (Ursu – Ursu 2004–2011).

Dificultatea de a distinge între termenii cu un unic etimon, neogrec, şi termenii cu etimologie multiplă, inclusiv neogreacă, a fost semnificativă, fiindcă lucrările de specialitate nu sunt consecvente când propun etimologia unor termeni care erau consideraţi fie de origine neogreacă, fie termeni cu etimologie multiplă[12].

Lăsând la o parte termenii cu etimologie multiplă, am identificat, pentru perioada studiată, adică de la începutul veacului al XVI-lea până la 1780, în jur de 850 de împrumuturi directe din neogreacă. Pentru comparaţie, amintim că, după estimările lui Haralambie Mihăescu (1966: 188), doar 22 de termeni au fost împrumutaţi de română direct din greaca bizantină, restul până la 278 fiind împrumuturi indirecte, pe filieră slavă.

Tot pentru comparaţie, precizăm că L. Gáldi a consemnat în lucrarea sa consacrată termenilor de origine neogreacă atestaţi în perioada 1711–1821 în jur de 1225 de cuvinte. Diferenţa dintre inventarul nostru şi cel al lui L. Gáldi are mai multe cauze. Întâi, perioada de timp studiată este diferită; în al doilea rând, inventarul lui Gáldi cuprinde termeni pentru care astăzi se propune o

[12] Vezi exemplul deja menţionat al lui *menzil*, considerat a fi un turcism în DLR şi un neologism cu etimologie greco-turcă, în Gheţie 1997: 400.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

etimologie multiplă[13]. În sfârşit, inventarul lui Gáldi nu cuprinde doar termeni din perioada fanariotă, ci şi termeni din secolul al XVII-lea, precum *catafighion* (< *καταφύγιον*) „refugiu" (1680, Liturghier, 6^{v}) sau *ipovolon* (< gr. *ὑπόβολον*) „ceea ce primeşte femeia, în afara zestrei sale, din partea soţului decedat" (1679, Gáldi, 203).

4. Aceste cifre, deşi scot în evidenţă impactul pe care influenţa neogreacă l-a avut asupra lexicului românesc, au un caracter orientativ, dat fiind că se bazează pe lucrările de specialitate şi pe ediţiile existente. Editarea, în viitor, a altor scrieri de la sfârşitul veacului al XVII-lea sau din veacul al XVIII-lea – atât manuscrise, cât şi tipărituri – va oferi o imagine mai clară asupra ponderii pe care neologismele de sorginte neogreacă o aveau în româna veche. Astfel de ediţii, dar şi sistematizarea atestărilor termenilor în lucrările lexicografice vor putea aduce clarificări importante privind influenţa neogreacă.

Scrierile lui Vlad Boţulescu de Mălăieşti, scriitor muntean ale cărui lucrări datând din anii 1763 – 1764 au fost recent editate sau sunt în curs de editare, sunt, de exemplu, foarte utile pentru studiul acestei influenţe. Deşi reprezintă traduceri din germană şi italiană, ele cuprind o serie de neologime de origine neogreacă, prezenţa lor în scrierile cărturarului muntean schimbând adesea fundamental informaţiile privind difuzarea anumitor termeni în româna veche.

Astfel, la Vlad Boţulescu, par a-şi găsi prima atestare termenul *aharistos* (< *ἀχάριστος*) „nemulţumitor, ingrat" (BIU, 91), utilizat şi în veacul al XIX-lea (Gáldi 1939: 142), dar şi *heretisi* (< gr. *χαιρετίζω, χαιρετῶ*) „a saluta" (BVS, 32^{v}), care apare ulterior într-un document de după 1775 (ISD, XXI, 135), pentru a fi folosit frecvent în decursul secolului al XIX-lea (Gáldi 1939: 195). *Ftonos* (< *φθόνος*) „invidie" este consemnat într-o traducere din germană a lui Boţulescu (BIU, 75), dar va reapărea apoi într-un text redactat în perioada 1769-1774 de biv vel stolnicul Dumitrachi (Gáldi 1939: 192).

Textele lui Vlad Boţulescu cuprind şi cuvinte despre care s-a considerat multă vreme că sunt specifice, în epoca veche, scrierilor lui Cantemir, ceea ce arată că respectivele împrumuturi din neogreacă nu erau izolate în epocă[14]: *hersonison* (*hersonisos*) (< ngr. *χερσόννησος*) „peninsulă" (CII, 14^{r}, 220^{r}; BIU, 34, 116, 118); *parigorie* (< ngr. *παρηγορία*) „consolare, mângâiere" (CII, 11^{v}, 248^{r}; BIU, II^{v}); *simpatriot* (< ngr. *συμπατριώτης*) „compatriot" (CH 26^{v}; BIU,

[13] De exemplu, *tragedie* este explicat prin etimon grecesc de Gáldi, care are în vedere forma *tragodie* (1939: 263), în timp ce autorii DÎLR (s.v. *traghedie*) explică formele *tragh(i)edie*, *trăgedie* prin etimologie multiplă, latino-italiană-rusă. Pentru *trigon*, prezent în inventarul lui Gáldi (1939: 263), autorii DÎLR (s.v. *trigon*) propun o etimologie multiplă, italiano-neogreacă.

[14] Pentru caracterul izolat al neologismelor în limba veche, în speţă al împrumuturilor din italiană, vezi Timotin 2013.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

II^{v}); *solichism(os)* (*solichizmos*) (< gr. *σολοικισμός*) „solecism, greşeală de sintaxă” (CII, 13^{r}, 99^{v}; BIU, 20).

5. În concluzie, împrumuturile din neogreacă în limba română, atestate în documente şi traduceri de texte religioase din secolul al XVI-lea, devin din ce în ce mai numeroase în prima jumătate a veacului al XVII-lea, graţie interesului pentru scrieri istorice şi juridico-administrative, şi se diversifică începând cu ultimele decenii ale aceluiaşi secol, în aşa fel încât la începutul domniilor fanariote ele deţineau o poziţie aparte în cadrul limbii.

Pentru a circumscrie rolul lor în evoluţia lexicului românesc, împrumuturile directe din neogreacă, bazate pe un etimon unic, trebuie analizate complementar cu împrumuturile cu etimologie multiplă, foarte numeroase de-a lungul întregii epoci vechi a românei. Continuarea editării scrierilor datând din ultimele decenii ale veacului al XVII-lea până la 1780 este susceptibilă să aducă informaţii noi cu privire atât la inventarul împrumuturilor din neogreacă în epoca veche, cât şi la difuzarea şi viabilitatea acestora.

SURSE

BB – *Biblia*, *adecă dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Şerban-Vodă Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, ed. Bucureşti, 1977.

BB^{2}, II – *Monumenta Linguae Dacoromanorum*, *Biblia 1688*, *pars II*, *Exodus*, ed. Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 1991.

BVS – Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Viaţa lui Scanderbeg*, 1763. Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri I*, ed. Emanuela Timotin, O. Olar, Bucureşti, 2013

BIU – Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Istoria universală. Asia*, 1763. Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri III*, ed. Emanuela Timotin, A. Timotin, Bucureşti, 2013.

Caz. V – Varlaam, *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1643; ed. J. Byck, Bucureşti, 1943.

CC^{1} – Coresi, *Tâlcul Evangheliilor*, [Braşov], c. 1567–1568, ed. V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române.

CH – Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, glosar şi indici de Stela Toma, vol. I–II, Bucureşti, 1999–2000.

CII – D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*; ed. P.P.Panaitescu şi I. Verdeş, vol. I–II, Bucureşti, 1965.

CÎ – *Cheia înţelesului*, Bucureşti, 1678. Ioannykij Haleatovskyi, *Cheia înţelesului*, ediţie, indice de nume şi glosar de Rodica Popescu, Bucureşti, 2000.

CP – Coresi, *Psaltire românească*, Braşov, 1570.

CPVS – *Vedenia Sofianei*, ms. rom. BAR 1505, *post* 1700, în *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română*, vol. VI, Studiu introductiv, ediţie şi glosar de Andrei Timotin şi Emanuela Timotin, Bucureşti, 2002, p. 30–66, 133–149.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

CV – *Codicele Voroneţean*, ms. rom. BAR 448, 1563–1583. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de M. Costinescu, Bucureşti, 1981.
DÎ – *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, 1979.
DPV – Dosoftei, *Psaltire a sfântului proroc David (Psaltire în versuri)*, Uniev, 1673; ed. N.A. Ursu, Iaşi, 1974.
DVS – Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, Iaşi, 1682-1886.
EPrav. – Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ms. rom. BAR Cluj-Napoca, fondul *Blaj*, nr. 41, 1632.
FN – *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693–1704)*, ed. E. Vârtosu, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 1942.
GCond. – Gheorgachi Logofăt, *Condica ce are întru sine obiceaiuri vechi şi nouă a preaînălţatului domn*, 1762; ed. Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1762, Bucureşti, 1939.
GCR – Moses Gaster, *Chrestomatia română*, vol. I–II, Leipzig–Bucureşti, F. A. Brockhaus – Socec & Comp., 1891.
ISD – N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII ş.u., Bucureşti, Socec, 1904 ş.u.
Ist.Ţ.R., – *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1959.
Let.C – *Istoria Ţării Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)*; ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961, p. 83–224.
Lit. 1679 – Dosoftei, *Dumnezăiasca liturghie*, Iaşi, 1679; ed. N.A. Ursu, Iaşi 1980.
Min. 1776 – Chesarie, episcopul Râmnicului, *Mineiul*, *luna lui octombrie*, *care s-au tipărit acum întâi româneaşte*, Râmnic, 1776.
NT – *Noul Testament sau împăcarea cu leagea cea noao a lui Hs. Domnului nostru*, Bălgrad, 1648, ediţie 1998, Alba Iulia.
PIst. – Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*; ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, 1961, p. 225–577.
PH – *Psaltirea Hurmuzaki*, ms. rom. BAR 3077. *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de I. Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, 2005.
PO – *Palia*, Orăştie, 1582. *Palia de la Orăştie*, ed. V. Pamfil, Bucureşti, 1968.
Prav. 1652 – *Îndreptarea legii*, Târgovişte, 1652; ed. Colectivul de drept vechi românesc condus de acad. Andrei Rădulescu, Bucureşti, [1962].
Prav. 1780 – *Pravilniceasca condică. 1780*, ediţie critică coord. A. Rădulescu, Bucureşti, 1957.
TL – *Tetraevanghel*, 1574 (*Evangheliarul de la Londra,* Londra, Biblioteca British Museum). Vezi *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov 1560 – 1561*, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti. 1574*, ed. Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
UR – Th. Codrescu, *Uricarul sau colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. X ş.u, Iaşi, Tipo-Litografia Buciumului roman, 1888 ş.u.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Agache, Liliana, 2013, *Terminologia juridico-administrativă în graiurile daco-române din epoca veche*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.

Brad Chisacoff, Lia, 2012, *Româna în secolul fanariot*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Chivu, Gh., 2013, „*Liturghierul* lui Antim Ivireanul şi impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc", în *Şerban Cantacuzino, Antim Ivireanul şi Neofit Cretanul – promotori ai limbii române în cult*, Bucureşti, Cuvântul vieţii, p. 184-193.

Densusianu, Ovide, 1901–1938, *Histoire de la lague roumaine*, I–II, Paris, Leroux.

DÎLR – Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992.

DLR – *Dicţionarul limbii române (DLR)* serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965 *sq*.

Gáldi, L., 1939, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes,* Budapesta, Pazmany Peter.

Gheţie, I., 1975, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Gheţie, I., 1987, „Din nou despre 'momentul 1750' în procesul de unificare a românei literare", *Limba română*, XXXVI, nr. 5, p. 399-407.

Gheţie, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Graur, Alexandru, 1950, „Etimologia multiplă", *Studii şi cercetări lingvistice* I, nr. 1, p. 22-33.

Iorga, N., 1909, *Herodot*, traducere românească publicată după manuscriptul găsit în Mănăstirea Coşula, Vălenii-de-Munte, Neamul Românesc.

Marmeliuc, Dimitrie, 1959, „Cuvinte de origine greacă în limba română", *Limba română*, VIII, nr. 6, p. 29-36.

Mihăescu H., 1966, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Murnu, George, 1894, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, bucureşti, Tipografia Curţii Regale.

Nicolae, Florentina, 2013, „Jewel Terminology in Romanian Biblical Translations", *Revue Roumaine de Linguistique*, LVIII, nr. 2, p. 137–151.

Peţan, A., 2001a, „Greacă medie, influenţă", în M. Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, p. 241-242.

Peţan, A., 2001b, „Greacă modernă (neogreacă), influenţă", în M. Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, p. 242-245.

Peţan, A., 2001c, „Greacă veche, influenţă", în M. Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic, p. 245-246.

Saramandu, Manuela, 1986, *Terminologia juridic-administrativă românească îmn perioada 1780 – 1850*, Bucureşti, Editura Universităţii.

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)

Suciu, Emil, 2010, *Influenţa turcă asupra limbii române*, II, *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Şăineanu, L., 1900, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, II, *Vocabularul*, Bucureşti, Gutenberg, 1900.

TDRG – H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 3 vols, Bucureşti, Staatsdruckerei, 1903–1925.

Timotin, Emanuela, 2013, „Contribuţia scrierilor lui Vlad Boţulescu la cunoaşterea circulaţiei italienismelor în româna veche", în R. Zafiu *et alii* (ed.), *Limba română: Variaţie sincronică, variaţie diacronică*, II, Actele celui de al 12-lea Colocviu Internaţional al Departamentului de Lingvistică (Bucureşti, 14–15 decembrie 2012), Bucureşti, 2013, p. 317-323.

Ursu, N.A., Despina Ursu, 2004–2011, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, 4 vol., Cronica, Iaşi.

Emanuela TIMOTIN
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2850 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:18 UTC)